

П. Поліщук,

аспірант кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого провадження
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВИМОГ ДО ЗМІСТУ ЗАЯВИ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СУДОВА ПРАКТИКА

Вступ. Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення відносяться до справ, що розглядаються у порядку окремого провадження, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 293 ЦПК України [1]. Як справедливо зазначає Волкова Н.В., що «в окремому провадженні об'єкт та способи судового захисту відрізняються від інших видів проваджень (позовного та наказного проваджень). Об'єктом судового захисту у справах окремого провадження є охоронюваний законом інтерес. Способами ж захисту прав та інтересів в окремому провадженні є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав» [2, с.265]. Крім того необхідно зазначити, що основною характерною відмінністю справ, що розглядаються у цивільному судочинстві у порядку окремого провадження, зокрема і справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, є відсутність спору про право. Відкриття провадження у справі про встановлення фактів, що мають юридичне значення здійснюється за зверненням заявника з відповідною заявою, що подається у письмовій формі, і яка має відпо-

відати вимогам, встановленим цивільним процесуальним законодавством (ст. ст. 175, 318 ЦПК України).

Оскільки відсутній спір про право у справах окремого провадження, то процесуальним засобом відкриття провадження у справі є не позовна заява, а заява, яка не містить матеріально-правової вимоги. Однак, якщо спір про право виникає, то справа набуває позовного характеру з усіма правовими наслідками і тоді відповідно до загальних правил окремого провадження «суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах» (ч. 6 ст. 294 ЦПК України). Відповідно до ч. 4 ст. 315 ЦПК України, в якій зазначено, що «суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо з заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, – залишає заяву без розгляду».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові позиції щодо проблеми визначення умов звернення до суду у порядку окремого провадження щодо справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення займалися такі науковці як Ю.В. Білоусов, Н.В. Волкова, К.І. Гичка, В.В. Кома-ров, С.Я. Фурса та ін.

Виклад основного матеріалу. Щодо змісту заяви про встановлення

фактів, що мають юридичне значення, то відповідно до ст. 318 ЦПК України у заяві повинно бути зазначено: «1) який факт заявник просить встановити та з якою метою; 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; 3) докази, що підтверджують факт».

У всіх справах про встановлення фактів, що мають юридичне, заявник повинен вказати факт, який він хоче установити та з якою метою. Вказівка у заяві факту та мети його встановлення дозволяє судді під час прийняття заяви визначити, чи має цей факт юридичне значення, а також визначити коло осіб у справі та коло доказів. Відповідно до ст. 315 ЦПК України визначає, які факти, що мають юридичне значення підлягають розгляду в окремому провадженні. Також, необхідно зазначити, що цей перелік не є вичерпним, та можуть розглядатись «інші факти від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначено іншого порядку їх встановлення» (ч. 2 ст. 315 ЦПК України).

Щодо вимог до змісту заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення, як вже було зазначено належить визначення відповідно до якої мети заявнику необхідно встановити такий факт. С.Я. Фурса звертає увагу, що «...мета встановлення юридичного факту має бути сформульована в самій заяві або визначатися змістом закону» [3, с. 73]. К.І. Гичка зазначає, що «метою встановлення будь якого факту, що має юридичне значення, є можливість скористатися правом, яке надане заявнику відповідно до чинного законодавства України, але через неможливість документального підтвердження не може бути реалізованим» [4, с. 84]. Отже, якщо заявник не зазначить який конкретно факт необхідно встановити та мету за для якої необхідно встановити цей факт у судовому порядку, то це є підставою для залишення заяви без

руху. Таке положення міститься у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995 р. «Про судову практику у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» «якщо в заяві не зазначено, який конкретно факт просить встановити заявник, з яких причин неможливо одержати або відновити документ, що посвідчує даний факт, якими доказами цей факт підтверджується або до заяви не приєднано довідки про неможливість одержання чи відновлення необхідних документів, суддя ... постановляє ухвалу про залишення заяви без руху і надає заявникові строк для виправлення недоліків. У разі невиконання цих вказівок заява вважається неподаною і повертається заявникові, про що суддя постановляє мотивовану ухвалу»[5].

Ще одним елементом змісту заяви про встановлення факту, що має юридичне значення є причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт. Відкриття провадження у справі про встановлення факту, що має юридичне значення обумовлено неможливістю заявника пред'явити необхідні документи під час оформлення чи здійснення своїх прав. Наприклад, встановлення факту народження, оскільки особа втратила свідоцтво про народження та відповідний запис не зберігся в архівах відділу ДРАЦС внаслідок непереборних сил. У зв'язку з чим отримати дублікат такого свідоцтва про народження заявник немає можливості, який необхідний їй для підтвердження родинних відносин тощо. Ця обставина є обов'язковою, оскільки саме вона створює право на звернення до суду. В цьому випадку особа до заяви надає відповідну довідку з відділу ДРАЦС. Отже, до заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення заявник може пред'являти відповідні документи, що будуть підтверджувати причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт. Однак,

необхідно зазначити, що норми цивільного процесуального законодавства не мають прямої вказівки пред'явлення довідки органів державної реєстрації актів цивільного стану щодо реєстрації народження або смерті на тимчасово окупованій території. Відповідно до Листа №312/0/207-21 від 16 квітня 2021 року Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду на адресу голів апеляційних судів «...положення цивільного процесуального закону не вимагають від осіб, які звертаються із заявою до суду про встановлення відповідного факту, подання до суду письмової відмови органу реєстрації актів цивільного стану у здійсненні реєстрації таких фактів. При цьому слід зважати, що згідно з частиною другою статті 319 ЦПК України рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів»[6]. Отже, про встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території не потрібна довідка з органів ДРАЦСу. Такого ж висновку дійшов Верховний Суд та у постанові від 23 листопада 2022 року у справі № 759/7001/22 зазначив, що «про можливість розгляду судами заяв про встановлення факту народження або смерті на ТОТ без попереднього звернення до органу РАЦС та отримання відмови цього органу»[7].

Слушною є також позиція Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, який у своїй постанові від 25 березня 2024 року у справі № 161/9609/22 зазначив, «лише неподання до суду доказів зобов'язання припинити іноземне громадянство (підданство) особою, яка звертається із заявою про встановлення юридичного факту її проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року, не є підставою для відмови у задоволенні заяви

про встановлення факту, оскільки таке зобов'язання подається особою при зверненні до уповноваженого органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, для оформлення набуття громадянства України за територіальним походженням (стаття 8 Закону). Суд на підставі поданих доказів лише з'ясовує можливість досягнення тієї мети, яку перед собою ставить заявник, у разі подання заяви про встановлення факту, що має юридичне значення. Питання про те, чи має юридичне значення той чи інший факт, із заявою про встановлення якого особа звернулася до суду, вирішується залежно від мети його встановлення» [8].

Відповідно до ч. 2. ст. 318 ЦПК України «до заяви додаються докази, що підтверджують викладені в заяві обставини, і довідка про неможливість відновлення втрачених документів». Про що мова йшла вище, однак необхідно звернути увагу на постанову Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» в якій зазначено, що «якщо у заяві не зазначено докази, що підтверджують факт, який необхідно встановити у судовому порядку, не зазначено причини неможливості одержання або відновлення документу, що посвідчує даний факт, або, якщо до заяви не додані необхідні докази, якими цей факт підтверджується, підстави для відмови у прийнятті заяви та відкриття провадження по справі відсутні. У цьому випадку суддя має залишити заяву без руху і надати заявникові строк для виправлення недоліків, про що ухвалюється мотивована ухвала. У разі невиконання цих вимог заява вважається неподаною і повертається заявникові, що теж оформлюється мотивованою ухвалою судді» [5].

За загальним правилом до заяви необхідно також додати квитанцію про сплату судового збору, якщо заявник не звільняється від його сплати згідно

з чинним законодавством. Відповідно до п. п. 6, 7, 14 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір» судовий збір не справляється за подання: «заяви про встановлення факту каліцтва, якщо це необхідно для призначення пенсії або одержання допомоги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням; заяви про встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували її смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; заяви про встановлення факту смерті особи, яка загинула або пропала безвісти в районах проведення воєнних дій або антитерористичних операцій та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [9].

А також відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» «від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються: заявники — у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, втрати документів, необхідних для отримання компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно» [9]. Щодо цього положення норм законодавства є висновок Верховного Суду, який у своїх

ухвалі від 25 січня 2019 року в справі № 243/9106/18 надає роз'яснення щодо того коли особа має пільги щодо звільнення від сплати судового збору, а саме : «...у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, заявники мають пільги виключно тоді, коли такі обставини призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно. Заява заявника про встановлення факту смерті її матері подана у зв'язку з необхідністю оформлення спадщини, а не у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно. З огляду на викладене особа не має пільг зі сплати судового збору та у задоволенні її клопотання про звільнення від сплати судового збору слід відмовити» [10].

Вбачається, що законодавець чітко визначив «причинно-наслідковий зв'язок між подією (збройна агресія, конфлікт тощо), яка потягла дію — наслідок (вимушене переселення, загибель тощо), який і повинен бути підтверджений перед судом як обставина, з якою пов'язується факт, що має юридичне значення» [11, с. 517].

Необхідно зазначити, що у справах про встановлення юридичних фактів, що мають юридичне значення, сплачується судовий збір, за виключенням тих справ, які відповідно до

закону звільняються від судового збору (п. п. 6, 7, 14 ч. 2 ст. 3; п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір»). Якщо заявник не надав квитанція про сплату судового збору, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які підлягають стягненню судового збору, то суд відповідно до загальних правил залишає таку заяву без руху.

Висновки. На підставі доктрини права, норм законодавства та судової практики, встановлено, що вимоги до змісту заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення повинні відповідати вимогам ст. 175 та ст. 318 ЦПК України, з урахуванням особливостей кожної окремої справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

Стаття присвячена комплексному дослідженню окремих питань щодо визначення вимог до змісту заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення в цивільному судочинстві. Проаналізовано норми цивільного процесуального законодавства та матеріали судової практики Верховного Суду щодо визначення вимог до змісту заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення у судовому порядку. Встановлено, що заява про встановлення фактів, що має юридичне значення має відповідати загальним вимогам, які передбачені до позовної заяви ст. 175 ЦПК України, а також спеціальні вимоги, які визначені саме для цієї категорії справ відповідно до ст. 318 ЦПК України. До спеціальних підстав законодавець відносить: 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою; 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; 3) докази, що підтверджують факт. Додатково аргументовано, що зміст заяви буде різнитися в залежності від факту, який підлягає встановленню

судом в кожному окремому випадку. Крім загальних підстав визначено спеціальні підстави, у яких випадках, суд має право залишити заяву без руху, а саме : якщо заявник не зазначить який конкретно факт необхідно встановити та мету за для якої необхідно встановити цей факт у судовому порядку. Щодо визначення необхідності сплати судового збору, то у справах про встановлення юридичних фактів, що мають юридичне значення, сплачується судовий збір, за виключенням тих справ, які відповідно до закону звільняються від судового збору (п. п. 6, 7, 14 ч. 2 ст. 3; п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір»). Крім того, у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, заявники мають пільги щодо не сплати судового збору виключно тоді, коли такі обставини призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Ключові слова: факти, що мають юридичне значення; вимоги до заяви про встановлення фактів, що мають юридичне значення; заявник; судовий збір; окреме провадження; цивільне судочинство.

Polishchuk P. On determining the requirements for the content of an application to establish facts of legal significance in civil proceedings: judicial practice

This article presents a comprehensive analysis of the legal requirements for the content of applications aimed

at establishing facts of legal significance in civil proceedings. It examines the relevant provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine and the case law of the Supreme Court concerning such applications. The study finds that applications for the establishment of facts of legal significance must meet both the general requirements applicable to statements of claim under Article 175 of the Civil Procedure Code of Ukraine and the specific requirements set forth in Article 318 for this category of cases. The legislator defines special requirements, including: (1) the specific fact the applicant seeks to establish and the purpose for which it is required; (2) the reasons why it is impossible to obtain or restore documents certifying the fact; and (3) the evidence supporting the existence of the fact. It is further argued that the content of the application may vary depending on the type of fact to be established by the court in each individual case. In addition to general grounds, the article identifies specific circumstances under which the court may leave an application without further action – for example, if the applicant fails to indicate the exact fact to be established or the purpose for which its judicial establishment is necessary. As for court fees, such applications are generally subject to payment unless expressly exempt under law (paragraphs 6, 7, 14 of Part 2, Article 3; paragraph 21 of Part 1, Article 5 of the Law of Ukraine “On Court Fees”). Moreover, in cases where the application arises from armed aggression, armed conflict, temporary occupation of Ukrainian territory, or natural or man-made emergencies, applicants may be exempted from paying court fees only if such circumstances have resulted in forced displacement from occupied territories, death, injury, captivity, unlawful imprisonment or abduction, or infringement of property rights over movable or immovable assets.

Key words: facts of legal significance; application requirements; applicant; court fee; special proceedings; civil procedure.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>.
2. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2022. 444 с. URL : <https://hdl.handle.net/11300/23333>
3. Фурса С.Я. Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Вісник Верховного Суду України. 2012. № 8. С. 17–33.
4. Гичка К.І. Зміст заяв про встановлення факту, що має юридичне значення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 51. Том 1. 2018. С. 83–86.
5. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995 року. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95>
6. Лист на адресу голів апеляційних судів №985/0/208-21 від 22 квітня 2021 р. : Касаційний цивільний суд у складі Верховного суду. URL: <https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/vsu.pdf>.
7. Постанова у справі № 759/7001/22 від 23 листопада 2022 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107677136>.
8. Постанова у справі № 161/9609/22 від 25 березня 2024 р. : Верховний Суд. URL: <https://tinyurl.com/yxrs23s4>
9. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. База даних «Законодавство України» <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
10. Ухвала у справі № 243/9106/18 від 25 січня 2019 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79616135>
11. Розгляд окремих категорій справ у цивільному судочинстві: підруч. / Н.Ю. Голубева, І.В. Андронов, Н.В. Волкова та ін.; за ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2024. 592 с.

